

HVAD ER DET MON FOR NOGET,
DENNE SKRÆKKELIG TING MAN KALDER KÆRLIGHED ?¹

Sidste arbejdsår gav vi os i kast med at tilvejebringe nogle nødvendige præciseringer som angår grundlaget for Freuds opdagelse, idet vi bestræbte os på at komme spørgsmålet om bevidsthedens status nærmere, for så vidt denne anskues ud fra et metapsykologisk standpunkt.

Vi gjorde det bl.a. ved at studere Freuds artikler om "Det ubevidste" fra 1915 og "Metapsykologisk supplement til drømmelæren" fra årene 1916-17. Udover at understrege at spørgsmålet om bevidsthedens fænomen må betragtes i forlængelse af overvejelserne om de ubevidste dannelser i det hele taget, gjorde disse studier det på ny tydeligt, at bestemmelsen af sjælelivets særegenhed helt og aldeles afhænger af vores forståelse af symbol- og symboliseringsproblemet og dvs. af hvad vi kan formulere angående sprogets specifikke beskaffenhed og økonomi.

Årsagen hertil er, at den stilling som det ubevidste indtager i menneskelivet i særdeleshed afgøres af talens funktion, for så vidt denne faktisk kommer i værk, idet der siges noget. Heraf det ubevidstes stående egenskab som *irreel betingelse* (eller *konditionalitet* —Freud talte her om overdetermination), i den forstand at dets materialitet ikke er ontologisk givet, men træder i akt(ion) når det symbolske gør sin indflydelse gældende. Det irreelle er nemlig ikke imaginært. Derfor kan det, for eksempel, anskues på linje med den imaginære værdi der indgår i de irrationelle tal.

Vi har efter bedste evne forsøgt at indkredse sådanne forhold ad fire veje:

- ved at gå nærmere ind på de spørgsmål som Viktor Tausk rejste i 1919 i forbindelse med hvad han kaldte 'indflydelsesapparatet' i skizofrenien (som, udover de metapsykologiske problemer dette bringer frem, gav os anledning til at drøfte betingelserne for analytikerens dannelse i lyset af Tausks liv og levned),
- ved at studere den matematiske gruppeteoretiske baggrund for Lacans indskydelse om "Parentesernes parentes" fra 1966 (der unægtelig må betragtes som en ny læsning af overdeterminationsbegrebet),
- ved at sætte os en smule ind i de spørgsmål som den moderne fysik stod over for i og med opdagelsen af den såkaldte universelle kvantevirkning (diskussionerne mellem Einstein og Bohr handler til syvende og sidst om, hvad man skal stille op med en årsagsammenhæng som ikke forekommer at opføre sig kausalt), og ikke mindst
- ved at genoptage studiet af Lacans Romtale med titlen "Talens og sprogets funktion og felt i psykoanalysen".

Sådanne delstudier er mindre disparate end de måske forekommer, da hvert og ét indkredser forskellige aspekter af signifikantens arbejde i betydningsproduktionen. Vi må afgjort vende tilbage til Bohrs —men også Heisenbergs og Schrödingers og Einsteins— overvejelser om sprogets plads i fysikken og i kvanteforskningen i det hele taget, for vi står i dag i den magtpåliggende situation at skulle finde en anden fundering for begrebet om signifikansen end de standard kommunikative og indholdsbestemmelser, der ellers bydes på.

¹ Sabina Spielrein i dagbogen 1906/1907

Men dette indebærer i høj grad at man tager bestik af det forhold, at subjektet ikke er en psykologisk kategori. Og at subjektets spørgsmål kun kan studeres i forlængelse af de logiske undersøgelser som bestemmelsen af den Anden forudsætter. Derfor gælder det for os i dag at se nærmere på hvad Lacan benævnte som *la fonction signifiante*, fordi vi dér har mulighed for at få fat i den løftestang der skal til for at psykoanalysen kan genoprettes i sin videnskabelighed — men det kræver selvfølgelig at man stadig mener, sådan som Freud gjorde det i sin tid, at opgaven går ud på at forhindre at ”terapeutikken slår videnskaben ihjel”.²

*

Som nævnt havde vi sidste år Viktor Tausk og hans ‘indflydelsesapparat’ på programmet. Med ham mødte vi nogle problemstillinger som ganske vist er almene (eftersom det gælder for ethvert menneske, at skulle subjektiveres i en konfrontation med sin tale og sin sigen), men som i hans tilfælde inddrog den daværende analytiske institution som ramme. Også af disse hændelser kan man lære noget — hvis man er parat til det. Bl.a. det forhold, at den nævnte konfrontation af den enkelte med sig-selv (dvs. dennes tale og sigen, som sagt), foregår inden for en henvendelsesstruktur, og at selv om denne ikke fritager subjektet for at være ansvarlig for den Anden det henvender sig til (for subjektet producerer selv den Anden det har brug for, for at eksistere), så er udformningen, af de konkrete udvekslinger udslagsgivende for den måde det kommer til at udspille sig på. Vi måtte i al fald med forundring konstatere (for hvad skete der egentlig?), at det analytiske miljø var ganske magtesløst over for Tausks skæbne og at også Freud gav op til sidst.

I år vil vi have mulighed for at genoptage sådanne spørgsmål — som jo ikke kun vedrører overføringens drivfjeder eller socialitetens elementære former, men især diskursivitetens grundstruktur— ved at gå ad og følge de spor som Sabina Spielrein satte på sin vej.

Med hende står vi selvsagt over for et ganske andet menneskeligt livsforløb end Tausks, og dramatikken omkring hendes historie er ligeledes forskellig. Men den lære vi kan drage af hendes skæbne og de spørgsmål den stiller psykoanalysen over for, er mindst lige så vigtige.

Det enestående ved Sabina Spielreins analytiske forløb er vel det, at det faktisk lykkedes hende langt hen ad vejen at komme igennem erfaringen, på trods af hendes analytiker — eller rettere: på trods af at der ikke var en analytiker til at vejlede hende (før Freud indså sin forblindelse og gav hende en hånd). Enkelthederne må vi se på i løbet af året, men vi kan allerede nu fastslå, at hvad der redder hende fra en sjælelig død (jvf. Schrebers *Seelenmord*), er den omstændighed, at hun var i stand til at skrive og at hun benyttede sig heraf. Men vi kommer heller ikke uden om det forhold, at historien med Carl Gustav Jung mærkede hende, og at den ikke analyserede overføring kom til at tynge hende resten af livet.

Vi må altså ind i den episode for at se i hvilken forstand analytikeren er totalt fraværende, for så meget desto bedre at kunne følge med i hvordan hun alligevel er i stand til at få et selvstændigt liv efterfølgende (og her må vi lægge mærke til —og til forskel fra

² Se Freuds tillæg til ”Spørgsmålet om lægmandsanalysen”. In FOREGANGE nr. 1, 2011, side 105.

Tausks tilfælde— hvordan det lykkedes det analytiske samfund i Wien at være hende behjælpelig i den proces). Det er således perioden efter 1909 der er den mest interessante for os.

*

Der er mange grunde til at beskæftige sig med Spielreins "Die Destruktion als Ursache des Werdens" fra 1911, som vi har sat på programmet for det kommende år.

Frem for alt fordi hun dér (men også i hendes "Beiträge zur Kenntnis der kindlichen Seele", fra samme år, som er mere selvbiografisk³): 1) producerer en teori over hvad det var, hun havde været igennem; 2) forholder sig til det fantasme hun blev inddraget i (ikke mindst Jungs) ... og formår (sådan da) at skrive sig ud af det; 3) udarbejder en teori over overføringen ved at spørge til kærlighedens 'frygtelige beskaffenhed'; 4) opsamler alle de overvejelser hun har foretaget (og skrevet) mere eller mindre fortvivlet de foregående 5-6 år og giver dem en form som kan bringe hende videre (hun foretager altså hvad de fleste analysander ellers afstår fra at gøre og som er en forudsætning for analytikerens bliven til: at formulere den skematisme som selve analysen har bragt for dagen); og ikke mindst, 5) udstikker de spørgsmål hun siden hen kom til at beskæftige sig med.

Det er altså ikke tilstrækkeligt at sige, at "Die Destruktion" skulle være en forløber for Freuds 'Dødsdrift'. For det er den sådan set ikke — men det er noget vi må diskutere. Teksten handler derimod om fortrængningens arbejde (nødvendighed?, tvang?) imellem den seksuelle drift der søger artens beståen og den mere lokale selvopretholdelsesdrift der stræber efter jegets overlevelse. Problematikken holder sig altså til Freuds første driftsteori, men formuleret med Jungs terminologi (det gryende kollektive ubevidste, etc.). Dette er ikke uvæsentligt, fordi det er netop omkring fortrængningens status at vandene skilles mellem Freud og Jung.

Det interessante for os ligger i, at hun, på trods af det kærlighedssværmeri hun befinder sig i, ikke overgiver sig til den numinøse vej Jung er slået ind på (i 1911 udkommer første bind af hans "Wandlungen und Symbole der Libido"), men fastholder en form for rationalitet som klart knytter hende mere til Freud end til hendes elskede *Junga* (som hun kaldte sin 'poet' i russificeret form).

Var det hendes jødiske herkomst der gjorde sig gældende dér (sådan som Freud mente at det var tilfældet)? Måske.

Men det er nok snarere (eller i hvert fald lige så meget) den omstændighed, at hun trods alt havde lært et eller andet ved hele den affære hun var blevet rodet ind i. Noget hun ikke kunne give afkald på uden at miste sig selv en gang til.

For eksempel det forhold at seksualiteten findes og at masturbationen er en fast bestanddel i barndommen og siden. Det er noget hun ikke ønskede at bortforklare med 'den ktoniske ånd' og andet i samme stil (sådan som *Junga* gjorde), fordi det var noget hun udmærket kendte til fra sig selv. For eksempel at Moderen (og moderskabet) ikke var en størrelse man uden videre kan sakralisere, sådan som Jung af ideologiske grunde ville gøre det til. Hendes egen familiehistorie var for kompliceret og sammensat til at man bare kunne begrave den i tågede esoteriske gevandter. Barndommen, seksualiteten,

³ Begge tekster publiceres i 1912 i *Zentralblatt für Psychoanalyse*.

kærligheden, troskab, familiebindinger, opvækst, forventninger, osv., er alle sammen konkrete forhold som Sabina Spielrein ikke kunne se bort fra. Det var tværtimod netop det udgangspunkt hendes efterfølgende faglige beskæftigelse tog afsæt i.

*

Ligesom det var tilfældet for mange analytikere i den periode, er symbolspørgsmålet et gennemgående emne for Sabina. Hun indtager her imidlertid et klart selvstændigt standpunkt, som vi helt sikkert kan drage fordel af at følge med i. Hun gør det ved dels at anlægge en 'fylogenetisk' tilgang til spørgsmålet (som i øvrigt minder meget om den 'genetiske' undersøgelse Freud har kørende i sin *Manden Moses*), dels ved at give sig til at studere (i øvrigt som en af de første blandt analytikerne), sprogvidenskaben i egentlig forstand.

Hendes sans for sproget orienterer i det hele taget hendes arbejde. Ikke bare fordi hun var polyglot (hun praktiserede mindst fem sprog), men nok især fordi hun havde en fornemmelse for betydningen af de freudianske *frie indfald* og var klar over ikke blot den metodologiske, men også den principielle forskel der var (og er) i forhold til Jungs associationistiske tilgang (associationstest, etc.). Dette fik hende desuden til at markere en uenighed i forhold til Jean Piagets såkaldt 'egocentriske' fase hos småbørn og være ligeledes forbeholdende overfor Melanie Kleins (men også Hermine Hug-Hellmuts) forklarende intervention over for børn, som hun mente var alt for suggererende.

*

Vi må alt i alt sige, at det billede der aftegner sig ud fra Sabina Spielreins liv og virke, ikke på nogen måde understøtter forestillingen af hende som et slags vedhæng til Carl Gustav Jung. I hendes forløb finder vi en analytisk vej som er *sui generis* (men er enhver analytikers tilblivelse ikke det?), som indgyder både respekt og grund til refleksion. For Sabina Spielrein blev ikke stående i dyrkelsen af 'det' der var sket, selv om hun klart var mærket af de forhindringer, hendes analyse kom ud for. Det er netop den omstændighed at der kom en analytiker ud af det, der må interessere os. Der er derfor gode grunde til at vi giver os tid til at følge nogle af de problematikker hun mødte på sin vej.

F.eks. hendes biologiske hypoteser, som giver os et godt udgangspunkt til at fortsætte den undersøgelseslinje vi indledte sidste år omkring psykoanalysens epistemologi. For de problemstillinger som kvantefysikken rejser kan selvfølgelig sagtens føres over i biologiens område. Her kan vi passende hente inspiration i Niels Bohrs vedholdende bemærkning om at livet i egentlig forstand må tænkes som en form for spontant symmetribrud, som kalder på udtænkning af et princip der svarer til det kvantevirkningen indførte i forståelsen af de atomare forhold, men som må anskues ud fra sin egen specificitet. Livet repræsenterer i den forstand en form for faseovergang som vi endnu ikke kan definere i sig selv, men som vi i hvert fald ganske minimalistisk kan bestemme som en særlig *organisationsniveau*.

At sige det sådan virker måske som det rene ingenting, men det har ikke desto mindre vidtgående konsekvenser. For det tillader os at differentiere mellem f.eks. niveau (n) og niveau (n+1), som med det samme giver os mulighed for at udpege et niveau (n-1) der ikke som sådan kan reduceres til niveau (n). Altså forskellige organisationsformer

som ikke er sammenfaldende selv om de 'næsten' ligner hinanden. Den meget vigtig epistemologiske pointe ved sådan en betragtning består i anerkendelsen af, at hvert niveau har netop sit særegne organisatoriske regime (den eller de dér gældende struktur(er) er netop dér gældende og ikke uden videre omsættelig; forskel i niveauerne har også at gøre med deres radikal ikke-transitivitet), og især det forhold (som egentlig er en følge af det første) at de sætter i værk og angår forskellige objekter, som heller ikke er ombyttelige uden videre (eksempel: det, vi kalder 'livet' vedrør ét organisationsniveau og ikke et andet, og dens undersøgelse kræver netop at man respekterer det niveau dette fænomen befinder sig og ikke reducerer det til et tidligere tilstand⁴).

Hvad Niels Bohr peger på angår altså det forhold, at man ikke bare kan gå fra niveau (n-1) til niveau (n+1), og at man derfor må tage højde for en særlig 'kvantumlignende værdi', som lader til at være virksom i den organisationsform vi her i vores eksempel kalder livet. Bohr siger ikke mere om den sag, men det er interessant at han vover tankeeksperimentet.

Ud fra vores eget ærinde er vi selvfølgelig interesseret i at få præciseret hvorvidt sådan noget som libido-spørgsmålet kan tænkes at indgå i den slags overvejelser, men hvis vi bare får en fornemmelse af hvad der er på færde i de nuværende biologiske drøftelser vedrørende *autopoiesis* og *enaktion*, vil vi ikke være så dårligt stillede endda for de videre overvejelser.

De aktuelle diskussioner af det biologiske 'organisationsniveau' går i retning af at tænke livet som slet og ret *rekursivt*, altså autoreferentielt. Da Maturana i løbet af 60'erne spurgte sig selv og sine elever om hvad det var for et invariant træk man kunne sige var særegent for det fænomen vi kalder livet (om der så er tale om en amøbe, en plante eller et dyr), gik det op for ham at de levende systemer ikke skulle defineres med henvisning til deres omgivelser eller miljø, sådan som man almindeligvis gør, men simpelthen med henvisning til dem selv som autonome sammenhænge. Det levende defineres altså ved den omstændighed at det er noget der er i stand til at reproducere sig selv. Alle andre systemer producerer noget andet og bliver selv produceret af noget andet. Det er kun det levende der er i stand til at reproducere sig selv i en autoreferentiel cirkel. Det er denne rekursive cirkel Maturana og Varela fik kaldt *autopoiesis*.

Sådanne drøftelser er vigtige for os, fordi de giver os afsæt til at modstå den molekylære biologis ideologiske indmarch inden for vores område (jf. den biologiske psykiatris ganske uberettigede bortkastelse af det funktionelt psykiske). Det siger sig selv at dette på ingen måde antaster molekylærbiologien som sådan, men altså netop dens ideologiske anvendelse. For at komme i stemning vil vi derfor indlede året med læsning af Erving Schrödingers epokegørende tekst "What is Life?" fra 1944, for derefter at se nærmere på Denis Nobles diskussion af fysiologiens blindgyder i dag. I årets kompendium vil man også finde en række breve fra korrespondancen mellem Freud og Ferenczi, hvor der diskuteres den fylogenetiske hypotese med udgangspunkt i Jean-Baptiste Lamarcks teorier. Det er noget vi lige skal prøve at sætte os ind i for bedre at kunne forstå hvad der er på færde i Freuds 'dødsdrift'.

*

⁴ Når som i øvrigt alle fysiologer kender udmærker: At lige så snart man undersøger livets bestanddele ødelægger man det levende. Freud havde i øvrigt en lignende bemærkning omkring vitsen: når man analyserer den går det vittige fløjtende.

Når alle sådan mellemregninger lige skal nævnes her (og det er jo kun en oversigt over problematikker vi må drøfte mere detaljeret i løbet af året), er det fordi de diskussioner der er blevet ført inden for psykoanalysen med hensyn til 'symbolspørgsmålet' netop angår et sådant lignende (jeg siger ikke tilsvarende) rekursivt fænomen. Det er derfor oplagt at se nærmere på den sprogteori som psykoanalysen mere eller mindre spontant forfægter, og som Spielrein som sagt også var optaget af og fik undersøgt med sine midler⁵. Vi vil gøre det ved at studere det bidrag som Émile Benveniste har produceret omkring sprogets diskursive forfatning. Den "autosemiotisering" som Benveniste mener karakteriserer selve det træk der definerer sproget som, om jeg så må sige, levende system, er afgjort et princip der ville have interesseret Sabina. Når vi har den chance at kunne forholde os til det, må vi selvfølgelig også sætte tænderne heri. Spørgsmålet er så, om vi vover at føre Bohrs tankeeksperiment videre og lader indvirke en tredje kvantumstørrelse (nr. to var Bohrs antagelse i forbindelse med livets tilblivelse⁶), omkring sprogets værk. En af seancerne i lørdagsseminarerne vil vies til nøjagtig dette spørgsmål. Det bliver spændene at se, hvorhen det bringer os. Det rejser under alle omstændigheder spørgsmålet om signifikansens libidinale fundering. Hvilket heller ikke ville have været fremmed for Sabina Spielrein, hun som netop fremhævede kroppens uafviselighed (over for Piaget, men også over for Jung).

Her følger vi selvfølgelig trop ved at sætte Freuds narcissismeafhandling på programmet (en tekst hvormed Freud ikke kun svarer på Jung, men som også forholder sig til Spielreins teser, og handler i høj grad om kropsspørgsmålet i psykoanalysen). Denne gang lader vi den tilmed blive ledsaget af Lacans "Bemærkninger vedrørende Daniel Lagaches 'Psykoanalyse og personlighedsstruktur'" (fra 1960), som bl.a. indeholder en meget vigtig læsning og reaktualisering af Freuds "Indføring af begrebet narcissisme" og udfolder en række skemaer der også kan hjælpe os til at komme nærmere vores fortsatte spørgsmål vedrørende bevidsthedens status.

*

Belært af erfaringer fra sidste arbejdsår har vi denne gang organiseret arbejdet således, at fra regnet det *Kliniske værksted* som vil finde sted en tirsdag om måneden året rundt, vil de første otte tirsdage blive brugt til den epistemologiske sammenhæng (læsning af Schrödinger, osv.), de efterfølgende otte tirsdage vil gå til Freudlæsningen (med bl.a. læsning af teksten om narcissismen, som sagt), og de resterende otte tirsdage vil så blive brugt til Lacan). Det Kliniske Seminar forsætter som hidtil: en lørdag om måneden, denne gang med Sabina Spielrein, Émile Benveniste og Freuds "Hinsides lystprincippet" på programmet. For nærmere information se kalenderen.

Oswaldo Cariola
august 2014

⁵ Vi må således også se på hendes "Zur Frage der Entstehung und Entwicklung der Lautsprache" fra 1920 og "Einige Analogien zwischen dem Denken des Kindes, des Aphasikers und dem unbewußten Denken" fra 1923.

⁶ *Werden*, sagde Sabina. Den første kvante-størrelse er selvfølgelig Mark Plancks.